
Jak zabít vědu a výzkum

Jak zabít vědu a výzkum

A2, 19.08.2009

Rozpočet na výzkum a vývoj, jak ho na příští rok připravuje vláda premiéra Fischera, počítá s výrazným škrtem pro Akademii věd, který se má v dalších letech prohloubit tak, že tuto instituci zlikviduje.

Vláda startuje proces, který bezprostředně ohrozí základní výzkum. Ohrožení Akademie věd je prvním krokem na cestě, která se ubírá směrem k výraznějšímu použití peněz pro výzkum a vývoj tak, aby pod hlavičkou aplikovaného výzkumu a inovací posílily rozpočty privátních firem.

Výraznější státní podpora těchto činností je fakticky protekcionářským opatřením, které snižuje vlastní náklady firem v konkurenčním boji. Z ekonomického hlediska tento trend podporuje vytěšňování privátních investic do výzkumu a vývoje. Firmy, které z hlediska úspěchu na trhu potřebují do aplikovaného výzkumu investovat v zájmu toho, aby si svým komerčním úspěchem vytvořily příslušný zisk, se mohou spolehnout na to, že část těchto investic za ně prostřednictvím státu zaplatí daňový poplatník. Není to jediná z reform Topolánkovy vlády, která má podpořit socializaci nákladů privátních firem - snaha o větší ovládnutí univerzit prostřednictvím firemních reprezentantů ve správních radách a vytvoření možností měnit studijní programy tak, aby to přímo vyhovovalo konkrétním firmám, se opírá o podobné ideové východisko. Zdá se, že výzkum a vzdělávání se staly potenciální zlatou žílou plíživé privatizace, která se schovává za vznosné slogany posilování excelence nebo zlepšování managementu příslušných institucí.

Výmluvy

Rozpočtové škrty v připravovaném rozpočtu Akademie věd jsou podle potřeby vysvětlovány různým způsobem, ale vždy tak, aby jejich evidentní důvody zůstávaly stranou. Někdy se hodí vysvětlení redukcí státního rozpočtu v souvislosti s krizí. Celá koncepce změny financování však byla připravována dlouho před tím, než krize začínala. Když šel v poslanecké sněmovně zákon do prvního čtení, řekl o něm 11. listopadu 2008 premiér Topolánek mimo jiné tato slova: " Musím říci, že to byl Martin Jahn, který jako místopředseda vlády pro ekonomiku a jako předseda Rady vlády pro výzkum a vývoj napsal a odsouhlasil v tehdejší Paroubkově, možná ještě Grossově vládě základní teze, s jakými bude přistupováno při této novele podpory výzkumu a vývoje." Uvědomíme-li si Topolánkem veřejně přiznanou motivaci jeho " reformy" průmyslníkem, kterého do vlády přivedl Gross, dostává reformní motto " Inovace dělají ze znalostí peníze" trochu jiný význam. Těžko z něj necítit zápach stejné dovednosti, se kterou Gross vydělal na svých akcích pohádkové peníze v době, kdy se renomovanějším profesionálům na akciových trzích příliš nedařilo. O tlaku zájmových skupin za politickými stranami na změnu směřování financí na výzkum a vývoj ostatně svědčí i skutečnost, že se ve známém sedmadvacetibodovém ultimátu, kterým ČSSD podmiňovala 11. května 2009 své hlasy pro důvěru vládě premiéra Fischera, problematice výzkumu a vývoje (stejně jako vzdělávání) nevěnoval z těchto požadavků žádný. Plánované rozpočtové přidušení Akademie věd bylo přitom tehdy již velmi dobře známo.

V souvislosti s výmluvami na potřebu šetření v důsledku krize je však potřeba zdůraznit, že veřejně nepřiznaný záměr " reformy" podpory výzkumu a vývoje je potřebou omezování výdajů státního rozpočtu pouze jasně obnažen - pokud by ve státní kase zbývalo víc peněz, podařilo by se ho zamaskovat, nikoli však odstranit. Neobstojí ani výmluva, ve které Rada vlády ve svém vyjadřování škrty v rozpočtu Akademie věd zlehčuje a využívá neznalosti veřejnosti o skutečném stavu věcí, když nabízí údajnou možnost nahradit chybějící institucionální výdaje prostředky z grantů nebo evropských projektů. Pokud nejsme ochotni přiznat jejím ústavům finance, které jsou potřeba pro vlastní fungování institucí, jaký má smysl povzbuzovat jejich pracovníky, aby si podávali projekty, na kterých budou pracovat? Akademie věd v institucionálních výdajích závisí pouze na státním rozpočtu, na rozdíl od univerzit, na něž sice základní výzkum samozřejmě patří, ale jejichž základní financování je z výrazné části zajišťováno přes finance státního rozpočtu poskytované za skutečněnou výuku. Do činnosti takto financované na univerzitách ve světě patří výzkumná činnost, aniž by na ni musely být uzavírány zvláštní úvazky z extra přidělených peněz.

Mechanicky

Na úrovni technického " výpočtu" rozpočtů institucí výzkumu a vývoje, zejména tedy Akademie věd a vysokých škol, je nevýhodný rozpočet obhajován " objektivní" metodikou přidělování financí podle přidělených bodů za jednotlivé výsledky. Sama realizace tohoto nápadu, kdy se peníze vyplatí v přímé úměře k přiděleným bodům bez zřetele k tomu, jakých prostředků je v jednotlivých disciplínách k dosažení takových výsledků potřeba nebo jaká jsou minimální " kvanta" financí, které ještě mají jako institucionální financování smysl, je světovým unikátem. V několika zemích (Austrálie, Velká Británie) si ověřili, že na podobné bázi nelze vypracovat ani pouhý nástroj hodnocení výsledků práce vědců (bez mechanického či bezduchého přepočítání na peníze), a prokázali nepoužitelnost takového mechanického přístupu.

V Česku neproběhla žádná analýza toho, jak s daty o výsledcích práce pracovat a co vypovídají, a způsob výpočtu vykazuje evidentní nedostatky matematického či statistického rázu, nemluvě o prokazatelně vadném zpracování dat ve vládní databázi. Skutečností, že výsledky hodnocení nesnesou odbornou opONENTURU a že nejsou věcně podloženy, si jsou dobře vědomi i odpovědní politici.

Podpora průměrnosti

Přestože se v souvislosti s krácením financí Akademie věd o metodice hodnocení mluví, není v podobě, jak její roli zavedla novela zákona o výzkumu a vývoji, problémem sama o sobě. Vezmeme-li totiž jakékoli přiřazení bodů výsledkům vědecké práce, ve kterém vedle sebe smícháme body za publikace skutečně kvalitní s body za průměrné výstupy, nepovede k excelenci bodování žádné. Publikační prostor pro špičkové výsledky je z povahy věci omezený (vezmeme jen plochu papíru v respektovaných časopisech), zatímco pro průměrné nebo podprůměrné výsledky takové objemové omezení neplatí. Vždycky se proto najde kupa méně kvalitních výsledků, které v součtu vyváží nebo převáží výsledky "řadové". Uvážíme-li, že podle takto získaných bodů rozdělujeme konečný objem financí, je výsledkem podpora průměrnosti, nikoli špiček. Při vědomí odborné nepodloženosti sbíraných bodů zní zvláště zlověstně výrok jednoho z protagonistů realizovaných změn Petra Matějů, který v rámci realizace reformy získal místo předsedy grantové agentury, když Učitelským novinám pro jejich letošní červnové číslo řekl: "Kritici tvrdí, že tento systém není objektivní, ale jejich základním požadavkem je vlastně posílení subjektivního hlediska. Těmto kritikům nejvíce vadí, že se to děje mechanicky." Špatně nastaveným parametřům se však při maximalizaci finančního profitu výzkumníci budou přizpůsobovat a skutečnost, že není hodnocen jen výběr nejkvalitnějších výsledků, ale jsou do fakticky nezkontrolovatelné databáze nahruty úplně všechny, jakkoli by byly nicotné, vylučuje deformacím, které z toho vzejdou, zabránit.

Korektní hodnocení?

Jednou z interpretací škrťů v Akademii věd je skutečnost, že narůstají objemy výkonů na vysokých školách. Uvážíme-li však, že metodika hodnocení dovoluje započítávat například i studentské programy odevzdané v rámci seminárních prací, je jakékoli takové srovnání nepatřičné. Bez ohledu na to, jak by vypadalo korektní hodnocení, lze trvat na tom, že argument pro výrazné změny v proporcích financování nenajdeme. Hodnocení podle formálně vykazovaných "výsledků" navíc nechává zcela stranou nejdůležitější výsledek aktivit v základním výzkumu - dobře vzdělané absolventy doktorského i magisterského studia, jejichž obecné znalosti ve vědním oboru jsou posléze využitelné i pro jejich následnou práci v aplikovaném výzkumu. Akademie věd se na této výuce samozřejmě významně podílí a omezení jejich kapacit uškodí této produkci vzdělání obecně, a negativně dopadne i na univerzity. Ve Velké Británii se při přípravě nového systému hodnocení uvažuje o dvaceti až třiceti procentech poskytovaných za výzkum, který oslovuje veřejnost ("public outreach"), kam spadá i popularizace (která je ostatně ve společenských disciplínách ekvivalentem aplikovaného výzkumu v disciplínách přírodovědných). V Česku ovšem Rada vlády prosazuje tezi, že žádná z podobných aktivit do vykazování výsledků výzkumu vlastně nepatří. Realizace reformy výzkumu a způsob, jakým se v rozpočtu krátí finance Akademii věd, poškodí základní výzkum a následně i lidské kapacity, na kterých závisí výzkum aplikovaný. Vysoké školy jsou zde s Akademií věd na jedné lodi, byť se někomu může zdát, že se pro ně situace zlepšuje, protože jsou na té části, která je dočasně vyzdvihnuta nad vodu poté, co jiná část už sjíždí pod hladinu. Přesun peněz ze základního výzkumu do firem je poškodí v počátku jen zprostředkovaně, později však jejich kvalitativní parametry začne ničit i přímo.

Autor je místopředseda Rady vysokých škol a děkan

Jiří Zlatuška

Fakulty informatiky Masarykovy univerzity.